

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

КИРИЧОК АНТОН ВІКТОРОВИЧ

УДК 347.19 (477)

**ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВ УЧАСНИКІВ
ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ**

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
ЖОРНОКУЙ Юрій Михайлович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, завідувач кафедри
цивільного права та процесу.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ШИШКА Роман Богданович,
Київський інститут інтелектуальної власності
та права Національного університету «Одеська
юридична академія», професор кафедри
інтелектуальної власності та цивільно-
правових дисциплін

кандидат юридичних наук, доцент,
ТКАЛИЧ Максим Олегович,
Запорізький національний університет,
доцент кафедри цивільного права

Захист відбудеться 24 вересня 2020 р. о 9 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.02 у Харківському національному університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27.

Автореферат розісланий 22 серпня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Є.Ю. Подорожній

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. За достатньо короткий час, який минув з моменту отримання Україною незалежності, на теренах нашої держави, у зв'язку з переходом до ринкової економіки, виникли та розвиваються нові правовідносини, які підлягають правовому забезпеченню. Серед них – корпоративні правові зв'язки, правова природа яких не має однозначного визнання в національній правовій дійсності. Відповідна група правовідносин має власну специфіку, що проявляється не лише у механізмі їх правового регулювання, а й у порядку захисту порушених (оспорюваних) корпоративних прав, які становлять зміст останніх.

Методом проб і помилок законодавець намагається імплементувати кращі законодавчі надбання англо-американської та континентальної моделей управління господарськими товариствами, які часто мають цілком протилежні підходи. Неузгодженість українського законодавства у сфері охорони корпоративних прав породжує як наукові дискусії, так і неоднозначну судову практику, що зумовлює потребу у вивченні проблемних питань правових зв'язків у рамках господарських товариств.

На актуальність теми дисертаційного дослідження вказує невіршеність низки теоретичних і практичних проблем щодо встановлення поняття та змісту права учасників господарських товариств, місця захисту прав у структурі корпоративного права та виокремлення особливостей форм захисту. Непослідовність українського законодавства породжує неузгодженість щодо способів захисту (самозахисту) порушених прав учасників господарських товариств. При цьому відсутність єдності судової практики з вирішення справ, предметом яких є захист прав учасників господарських товариств, підтверджує необхідність проведення дослідження за обраним напрямом.

Теоретичну основу для висновків, зроблених у дисертації, становлять праці таких правознавців, як В. І. Борисова, В. А. Васильєва, І. О. Дзера, В. Г. Жорнокуй, Ю. М. Жорнокуй, О. Р. Кібенко, А. П. Колесов, В. М. Кравчук, В. В. Луць, О. Д. Осинівський, Я. В. Пьянова, І. В. Спасибо-Фатєєва, О. В. Бігняк та ін.

Питання форм і способів захисту прав учасників господарських товариств уже були предметом ґрунтовних досліджень. Так, у 2005 році О. В. Регурецькою захищено дисертаційне дослідження «Охорона прав акціонерів у цивільному праві», у 2011 році

О. В. Зудіхінім – «Цивільно-правовий захист корпоративних прав учасників господарських товариств», у 2013 році О. Р. Ковалишиним – «Судовий захист корпоративних прав», у 2016 році Ю. М. Жорнокуєм – «Цивільно-правова природа корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах», у 2018 році О. В. Бігняком – «Цивільно-правовий захист корпоративних прав в Україні» та інші. Проте, зазначені дисертаційні дослідження частково втратили свою актуальність внаслідок зміни чинного законодавства та правозастосовної практики, або стосуються окремих положень охорони або захисту прав учасників господарських товариств, де між іншим порушувалися питання особливостей застосування юрисдикційної та неюрисдикційної форм.

Наведене зумовлює потребу по-новому поглянути на проблематику характеристики форм захисту прав учасників господарських товариств, визначення сутності юрисдикційної та неюрисдикційної форм їх захисту, а також особливостей застосування окремих способів захисту корпоративних прав у межах вказаних форм.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до п. 2.6 додатка 2 до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275, п. 5.29 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2016–2019 років, схвалених Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 23 лютого 2016 р. (протокол № 2), у рамках науково-дослідної теми Харківського національного університету внутрішніх справ «Законотвора та законодавча діяльність в Україні» (№ ДР 0113U008189).

Мета і завдання дослідження. Мета праці полягає у розв'язанні теоретико-практичних проблем щодо встановлення правової природи, змісту поняття прав учасників господарських товариств, поняття захисту корпоративних прав і форм його здійснення.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких основних завдань:

- з'ясувати поняття та зміст прав учасників господарських товариств і захисту суб'єктивних корпоративних прав;
- розглянути сутність і способи захисту прав учасників господарських товариств у межах юрисдикційної форми;

- з'ясувати сутність та способи захисту прав учасників господарських товариств у межах неюрисдикційної форми;
- встановити межі та обмеження застосування захисту (самозахисту) прав учасників господарських товариств;
- сформулювати пропозиції, спрямовані на вдосконалення чинного законодавства у сфері захисту прав учасників господарських товариств.

Об'єктом дослідження є цивільно-правові відносини, що виникають між господарськими товариствами та їх учасниками.

Предметом дослідження є форми захисту прав учасників господарських товариств.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети у праці використовувалися: порівняльний метод, за допомогою якого простежено послідовність становлення регулювання корпоративних правовідносин та захисту прав учасників господарських товариств у світі для встановлення можливості впровадження такого регулювання в національному законодавстві (підрозділи 1.1, 3.1, 3.2); історичний метод дозволив простежити розвиток цивілістичної думки щодо прав учасників господарських товариств та їх захисту з плином часу (підрозділ 3.1); структурно-функціональний метод дозволив побудувати доцільну структуру захисту корпоративних прав (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1); логіко-догматичний та герменевтичний методи допомогли здійснити аналіз і тлумачення норм цивільного права та зіставлення різних норм законодавчого регулювання прав учасників господарських товариств (підрозділ 1.1).

Науково-теоретичне підґрунтя виконаного дисертаційного дослідження становлять праці фахівців у галузі цивільного та корпоративного права, загальної теорії держави та права, інших галузевих правових наук. Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), інших нормативно-правових актів, які регулюють відносини щодо форм захисту прав учасників господарських товариств. Інформаційною та емпіричною основою дослідження є узагальнення правозастосовної практики, довідкові видання, статистичні матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційне дослідження є кваліфікаційною науковою працею, в якій запропоновано доктринальні підходи до визначення форм і способів захисту прав учасників господарських товариств. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків, запропонованих особисто здобувачем.

Вперше:

– структуровано способи самозахисту прав учасників господарських товариств. Запропоновано класифікацію способів самозахисту за декількома критеріями. Так, *залежно від порядку здійснення*, слід виокремлювати: а) безпосередній порядок та б) опосередкований порядок; *залежно від джерела закріплення*: а) закріплений нормативно-правовим актом, б) договором (внутрішнім корпоративним актом), в) інші не заборонені законом; *залежно від сфери застосування*: а) загальні та б) спеціальні; *залежно від спрямованості дії у часі*: а) превентивні та б) захисні; *залежно від суб'єкта застосування*: а) індивідуальний і б) колективний;

– обґрунтовано, що акціонер, на відміну від інших учасників господарських товариств, не має правомочності на вихід з акціонерного товариства (далі – АТ), натомість йому належить право на відчуження акцій. Вказане підтверджується як положеннями ст. 116 ЦК України, яка розділяє вказані правомочності, так і відсутністю правомочності на вихід у Законі України «Про АТ». Крім того, здійснення правомочності на вихід зумовлює проведення державної реєстрації змін в установчих документах товариства, у той час як відчуження акцій – лише внесення змін до реєстру акціонерів;

– доведено, що під межею захисту корпоративного права слід розуміти всі юридично закріплені та надані учаснику товариства можливості захисту суб'єктивного корпоративного права. Встановлення таких меж може мати місце як на законодавчому рівні, так і на рівні договору або внутрішніх корпоративних актів;

– межі застосування самозахисту корпоративних прав – це повністю оціночне поняття, причому для того, щоб оскаржити порушення таких меж, учасник господарського товариства має вдаватися до юрисдикційної форми захисту належних йому корпоративних прав. В рамках приватних відносин, частіше за все, такі особи звертаються до суду для відновлення порушеного права та стягнення збитків;

Удосконалено:

– позицію, за якою суб'єктивне корпоративне право є єдиним складним утворенням, яке поділяється на окремі правомочності, що складають його зміст. При цьому учасники господарських товариств можуть володіти різною кількістю правомочностей, залежно як від розміру частки у статутному капіталі товариства (кількості акцій), так і приписів норм локальних корпоративних актів товариства;

– позицію про те, що правомочність на захист становить зміст єдиного суб'єктивного корпоративного права, яка виникає у випадку

порушення або невизнання права учасника господарського товариства. Так, у разі порушення будь-якої корпоративної правомочності, захисту підлягає корпоративне право за механізмом, передбаченим для відновлення порушеної правомочності;

– позицію щодо корпоративної природи правомочності на отримання ліквідаційної квоти. Зроблено висновок, що її природа є корпоративною, спрямованою на майбутнє за умови ліквідації господарського товариства та наявності майна після задоволення всіх вимог кредиторів;

– структуру поділу захисту прав учасників господарських товариств на юрисдикційну та неюрисдикційну форму. Юрисдикційна форма захисту представлена судовим захистом або захистом уповноваженими органами державної влади, а неюрисдикційна – самозахистом і медіацією.

Дістали подальшого розвитку:

– позиція, за якою заходи оперативного впливу віднесено до способів самозахисту прав учасників господарських товариств, оскільки їх ознаки підпадають під визначення самозахисту. Основна відмінність між розумінням самозахисту і заходів оперативного впливу полягає в тому, що останні обов'язково мають бути визначені законодавством або зафіксовані у договірних відносинах між особами. Однак ст. 19 ЦК України закріплює можливість особи самостійно обирати способи самозахисту або встановити їх на договірному рівні. Крім того, надано можливість установлювати такі способи актами цивільного законодавства. Таким чином, нівельовано різницю між заходами оперативного впливу та самозахистом, а оскільки останній є ширшим поняттям, то логічно, що заходи оперативного впливу є певним різновидом самозахисту;

– положення, за яким медіація розглядається як один зі способів неюрисдикційної форми захисту прав учасників господарських товариств, хоча вона сама по собі не має реального інструменту впливу на корпоративні відносини;

– позиція, за якою самозахист може мати місце як у формі активних дій (наприклад, голосування на загальних зборах учасників товариства), так і в пасивній формі, тобто утримання від активних дій (наприклад, відмова від участі в роботі загальних зборів учасників товариства). Причому в корпоративних відносинах самозахист у вигляді утримання від активних дій відіграє значну роль та показує свою ефективність;

– положення про те, що межа здійснення захисту корпоративного права є ширшим, поняттям ніж обмеження, оскільки

встановлює обсяг можливих дій управомоченої особи, а обмеження звужують цей обсяг дій в окремих ситуаціях і для певних суб'єктів даних відносин з метою запобігання порушенню прав інших осіб;

– положення про те, що межі та обмеження здійснення захисту (самозахисту) корпоративного права встановлюються як на законодавчому рівні, так і за допомогою локальних корпоративних актів (установчі документи, корпоративні та акціонерні договори).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, зроблені в дисертації, можуть бути використані у:

– науково-дослідній діяльності – у подальшому розробленні загальнотеоретичних положень про форми захисту прав учасників господарських товариств;

– правотворчості – з метою вдосконалення цивільного законодавства України щодо визначення форм захисту прав учасників господарських товариств;

– правозастосуванні – для вдосконалення практики застосування цивільного та цивільного процесуального законодавства, що регламентує особливості використання форм захисту прав учасників господарських товариств;

– освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Цивільне право», «Корпоративне право», «Сучасні проблеми цивільного права», а також при підготовці відповідних навчальних посібників, підручників тощо.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях і круглих столах: «Корпоративне право України та інших європейських країн: шляхи гармонізації» (Івано-Франківськ, 2015); «Проблеми цивільного права та процесу» (Харків, 2015, 2016, 2017 рр.); «Адаптація корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу» (Івано-Франківськ, 2016); «Актуальні проблеми приватного права» (Харків, 2016).

Публікації. Результати дослідження відображено у шести наукових статтях, з яких п'ять опубліковано у наукових фахових виданнях, визначених МОН України, одна – у науковому періодичному виданні іншої держави, та тезах шести виступів на науково-практичних конференціях, круглих столах.

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що об'єднують 6 підрозділів, висновків, списку

використаних джерел та одного додатка. Загальний обсяг дисертації становить 223 сторінки, з них основного тексту – 185 сторінок. Список використаних джерел – 24 сторінки (226 найменувань). Додаток налічує 2 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, визначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, встановлено мету дослідження, його завдання, об'єкт, предмет, методи, розкрито наукову новизну та практичне значення результатів дослідження, наведено відомості про апробацію результатів дослідження та публікації автора за темою дисертації, зазначено структуру дисертації та її загальний обсяг.

Розділ 1 «Загальні положення про захист прав учасників господарських товариств» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Поняття та зміст прав учасників господарських товариств»* проаналізовано поняття корпоративного права та визначено його зміст. Встановлено, що суб'єктивне корпоративне право є єдиним складним утворенням, яке поділяється на окремі правомочності, що становлять його зміст. Причому учасники господарських товариств можуть володіти різною кількістю правомочностей, залежно як від розміру частки у статутному капіталі товариства (кількості акцій), так і норм локальних корпоративних актів товариства.

Отримала подальший розвиток наукова позиція, за якою суб'єктивне корпоративне право складається з регулятивних та охоронних правомочностей, причому перші покликані на унормування (регулювання) корпоративних правовідносин, а другі – на охорону та захист регулятивних правомочностей.

Аргументовано, що правомочність на захист є частиною корпоративного права, яка виникає у випадку порушення або невизнання права учасника господарського товариства. Так, у разі порушення будь-якої корпоративної правомочності захисту підлягає корпоративне право в цілому за механізмом, передбаченим для відновлення порушеної правомочності.

У підрозділі 1.2 *«Поняття захисту суб'єктивних прав»* досліджено захист суб'єктивних прав та зроблено висновок, що під цим поняттям розуміється захист визначеного порушеного права окремого суб'єкта цивільних відносин (тобто захист прав у вузькому значенні). Таким чином, захист прав учасників господарських

товариств полягає у можливості здійснення наданих учаснику господарського товариства прав для зупинення порушення його конкретно визначеного права, його відновлення, відвернення несприятливих наслідків і компенсація.

Обґрунтовано, що охорона є ширшим поняттям, ніж захист, оскільки під захистом розуміються дії, які здійснюються після вчинення порушення, а охорона має місце як до вчинення порушення, так і після нього, та у більшості випадків передбачає функції захисту від протиправних посягань.

Встановлено, що найбільш прийнятною структурою поділу форм захисту прав учасників господарських товариств є поділ на юрисдикційну та неюрисдикційну форми. Зміст першої становлять: а) судовий захист і б) позасудовий (звернення до адміністративних органів). Неюрисдикційна форма захисту здійснюється без звернення до державних органів, за допомогою самозахисту та медіації.

Розділ 2 «Юрисдикційна форма захисту прав учасників господарських товариств» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Судовий захист прав учасників господарських товариств» досліджено процедури судового захисту прав учасників господарських товариств та зроблено висновок, що на сьогодні він є найбільш ефективним та універсальним способом захисту відповідних прав, однак через його процесуальні процедури він не завжди є достатньо оперативним.

Встановлено, що для реалізації судового захисту потрібно не лише дотриматися встановленої законом процесуальної процедури, а й обрати правильний та ефективний спосіб захисту права, передбачений законодавством. Суд діє виключно з дотриманням норм, установлених нормативно-правовими актами та положеннями договорів, укладених між сторонами та установчими документами сторін, у зв'язку з чим такий спосіб не можна назвати гнучким.

Зазначено, що в окремих випадках суд здійснює контроль за адміністративним захистом шляхом розгляду в судовому порядку вимог по застосуванню адміністративних санкцій, накладених на господарські товариства та їх учасників.

У підрозділі 2.2 «Позасудовий захист прав учасників господарських товариств» зазначено, що такий юрисдикційний захист полягає у зверненні до інших (крім суду) державних органів, які наділені повноваженнями здійснювати захист прав учасників господарських товариств, у зв'язку з чим його ще називають адміністративним захистом.

Доводиться, що позасудовий захист має велику ефективність

через його оперативність і великий обсяг повноважень, якими наділені державні органи, починаючи від накладення штрафних санкцій до обмеження підприємницької діяльності (вилучення ліцензії на проведення окремих видів господарської діяльності, ліквідація товариства). Однак позасудовий захист можливий лише у визначених законом випадках та в межах повноважень, наданих органам державної влади, у зв'язку з чим він не має такої універсальності, як судовий.

Зазначається, що позасудовий захист прав учасників господарських товариств здійснюється Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, Національним банком України, Антимонопольним комітетом України, Фондом державного майна України, Державною фіскальною службою в Україні та правоохоронними органами. Будь-які дії вказаних державних органів з адміністративного захисту корпоративних прав можна оскаржити до суду, таким чином здійснюється судовий контроль для недопущення зловживань правом державними органами.

На відміну від судового захисту, позасудовий порядок виконує охоронну функцію, тобто його використання може запобігати порушенням прав учасників господарських товариств шляхом вчинення окремих правомочностей, наданих уповноваженим органам (через уповноважених працівників бути присутніми на загальних зборах господарського товариства, вводити тимчасову адміністрацію в установлених законом випадках тощо).

Розділ 3 «Неюрисдикційна форма захисту прав учасників господарських товариств» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Неюрисдикційні способи захисту прав учасників господарських товариств» встановлено, що неюрисдикційний захист може здійснюватися за допомогою самозахисту та медіації.

Під самозахистом прав учасників господарських товариств розуміється застосування способів протидії, в межах законодавчих та локальних (внутрішніх корпоративних) норм без звернення до юрисдикційної форми захисту. Способи самозахисту мають відповідати змісту порушеного права, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням.

Доводиться, що способи самозахисту можуть бути визначені як на законодавчому рівні, так і на договірному, в т.ч. на внутрішньокорпоративному. Крім того, учасники корпоративних правовідносин можуть використовувати інші способи самозахисту, які нічим не передбачені, але й не заборонені.

Зазначається, що медіацією є вид альтернативної (позасудової) процедури врегулювання спорів за допомогою посередника, який після аналізу ситуації сприяє налагодженню діалогу між сторонами для досягнення найбільш прийняттого для всіх сторін рішення. Хоча сам процес медіації не має обов'язкового характеру, окрім випадку, коли її результатом буде укладений договір, підписаний сторонами, тоді виконання умов такого договору буде обов'язковим для його сторін, якщо він не суперечить законодавству.

У підрозділі 3.2 «Межі та обмеження застосування захисту (самозахисту) прав учасників господарських товариств» зазначається, що захист прав учасників господарських товариств можливий лише в законодавчо визначених межах. Під межею розуміються можливі та допустимі на законодавчому або договірному рівні рамки, в яких можуть діяти особи для здійснення захисту права. Під обмеженнями розуміються спеціальні звуження обсягу правомочностей учасника господарського товариства для досягнення збалансованості використання суб'єктивного корпоративного права та недопущення зловживання ним в окремих випадках.

Доводиться, що межі та обмеження корпоративних прав можуть установлюватися на законодавчому та внутрішньокорпоративному рівні (за допомогою локальних корпоративних актів).

Зазначається, що про самозахист можна говорити лише у випадку дотримання його меж, в іншому разі дії будуть розцінюватися, як порушення прав інших учасників господарських товариств.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, а саме – установлення форм захисту прав учасників господарських товариств. Вирішуються питання поняття та змісту прав учасників господарських товариств, поняття захисту їх суб'єктивних прав, юрисдикційної форми захисту, що полягає в судовому та позасудовому порядку, а також неюрисдикційної форми, представленої неюрисдикційними способами захисту прав учасників господарських товариств і межами та обмеженнями застосування такого захисту (самозахисту).

1. Розглянувши теорії єдності та множинності корпоративних прав, їх переваги та недоліки, підтримано позицію про те, що суб'єктивне корпоративне право є єдиним складним утворенням, яке поділяється на окремі правомочності, що становлять його зміст.

2. У зв'язку із законодавчою неузгодженістю норм чинного законодавства щодо розуміння сутності категорії «корпоративне право» запропоновано внести зміни до п. 8 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про АТ», де зазначити: «корпоративне право – сукупність майнових і немайнових правомочностей акціонера». Підставою для такої пропозиції є розширене розуміння корпоративної правоздатності акціонерів як учасників корпоративних правовідносин. Основою такого твердження є розуміння того, що акціонер має єдине (ціле) корпоративне право, що містить низку правомочностей. Юридичні факти, що зумовлюють виникнення, зміну або припинення відповідних правових зв'язків, викликають до життя «сплячі» корпоративні правомочності, які у кожному окремому правовідношенні набувають режиму суб'єктивного корпоративного права.

3. Учасники господарських товариств можуть володіти різною кількістю правомочностей, які становлять зміст єдиного суб'єктивного корпоративного права, залежно як від розміру частки у статутному капіталі товариства (кількості належних акцій), так і норм локальних корпоративних актів товариства.

4. Регулятивні та охоронні правомочності складають корпоративне право. Регулятивні правомочності спрямовані на унормування (регулювання) корпоративних правовідносин, а охоронні – на охорону (захист) регулятивних правомочностей.

5. До регулятивних правомочностей, що становлять зміст єдиного суб'єктивного корпоративного права, належать: а) правомочність на участь в управлінні товариством; б) на отримання інформації про діяльність товариства; в) на участь у розподілі прибутку; г) на вихід з товариства; ґ) на отримання ліквідаційної квоти; д) на відчуження часток у статутному капіталі (акцій). До охоронних – правомочність на захист.

6. У разі порушення будь-якої корпоративної правомочності захисту підлягає корпоративне право за механізмом, передбаченим для відновлення порушеної правомочності. Відповідно, правомочність на захист є частиною корпоративного права, яка виникає в разі порушення або невизнання права учасника господарського товариства.

7. Захист суб'єктивного корпоративного права, за формою, поділяється на юрисдикційну і неюрисдикційну форми. Юрисдикційна форма поділяється на судовий і позасудовий захист. Неюрисдикційна форма захисту реалізується без звернення до державних органів, через самозахист або процедуру медіації. При цьому судовий захист прав учасників господарських товариств здійснюється за допомогою способів: 1) передбачених нормами права; 2) не передбачених

спеціальними нормами законодавства, але закріпленими договором або установчими документами товариства, у той час як позасудовий захист прав учасників господарських товариств здійснюють уповноважені органи державної влади. На відміну від судового захисту, позасудовий захист може використовуватися з метою запобігання порушенню суб'єктивного корпоративного права шляхом здійснення учасниками господарських товариств окремих наданих їм повноважень, і є можливим лише у випадках, визначених законом, договором або корпоративними локальними актами.

8. Для врегулювання неузгодженості ст. 20 ГК України та ст. 16 ЦК України щодо неможливості захисту прав учасників господарських товариств договором між сторонами конфліктної ситуації, запропоновано внести зміни до абз. 12 ч. 2 ст. 20 ГК України, додавши «або договором».

9. Для захисту правомочності акціонерів на отримання дивідендів обґрунтовано необхідність внесення змін у законодавство (незалежно від волі наглядової ради АТ), а саме запропоновано доповнити абз. 1 ч. 3 ст. 30 Закону України «Про АТ» після слів: «Рішення про виплату дивідендів та їх розмір за простими акціями приймається загальними зборами акціонерного товариства» наступними словами: «не рідше ніж один раз на три роки за наявності чистого прибутку».

10. Запропоновано застосувати механізм корпоративної відповідальності за ненадання інформації учаснику господарського товариства (акціонеру), додавши ч. 6 до ст. 78 Закону України «Про АТ» наступного змісту: «Посадові особи акціонерного товариства несуть солідарну відповідальність з товариством за відшкодування збитків та моральної шкоди, завданих акціонерам через порушення їх правомочності на інформацію про господарську діяльність товариства (за умови, що це прямо передбачено його статутом або установчим договором). Пропонується внести зміни до ст. 32 Закону України «Про ТОВ та ТДВ», доповнивши ч. 11 словами наступного змісту: «Посадові особи товариства несуть солідарну відповідальність з товариством за відшкодування збитків та моральної шкоди, завданих учасникам товариства через порушення їх правомочності на інформацію про господарську діяльність товариства (за умови, що це прямо передбачено його статутом або установчим договором)».

11. Самозахист – це самостійна або опосередкована протидія порушенню суб'єктивного права будь-якими не забороненими законом способами, у т. ч. визначеними законом або договором, з урахуванням законодавчих меж і обмежень. Способи самозахисту можуть бути

визначені як законом, так і договором або локальними корпоративними актами. Крім того, учасники корпоративних відносин можуть використовувати інші способи самозахисту, які нічим не передбачені, але й не заборонені.

12. Способи самозахисту можна класифікувати за декількома критеріями: *залежно від порядку здійснення*: безпосередній порядок (наприклад: голосування на загальних зборах) та опосередкований (наприклад: звернення до органу управління товариства); *залежно від джерела закріплення*: нормативно-правовим актом, договором (внутрішньокорпоративним актом), інші не заборонені законом; *за сферою застосування*: загальні (передбачені загальними нормами права) і спеціальні (передбачені нормами корпоративного права); *за спрямованістю дій у часі*: превентивні (охоронні) та захисні.

13. Самозахист прав учасників господарських товариств може мати місце як у формі активних дій (наприклад, внесення пропозиції до порядку денного загальних зборів товариства), так і в пасивній формі, тобто у вигляді утримання від активних дій (наприклад, утримання від голосування на загальних зборах). Самозахист є досить широким поняттям, що містить і заходи оперативного впливу, оскільки їх ознаки підпадають під його визначення (співвідносяться як родова та видова категорії). Самозахист є оперативним способом захисту корпоративних прав, який зазвичай не потребує додаткових матеріальних витрат, дієвим, та має можливість попередити порушення корпоративних прав учасників господарських товариств.

14. Під медіацією розуміється вид альтернативного (позасудового) порядку врегулювання спорів за допомогою посередника, який після аналізу ситуації сприяє налагодженню діалогу між сторонами для досягнення найбільш прийняттого для них рішення. Процес медіації не має обов'язкового характеру, однак, якщо в результаті медіації буде укладено медіаційний договір, то він, за умови відповідності чинному законодавству, є обов'язковим для його сторін.

15. Захист (самозахист) прав учасників господарських товариств можливий лише в законодавчо визначених межах. Під межею розуміються можливі та допустимі законом або договором рамки, в яких можуть діяти особи для здійснення захисту суб'єктивного корпоративного права. Під обмеженням права учасника господарського товариства слід розуміти умисне звуження обсягу його правомочностей для досягнення збалансованості здійснення такого права та недопущення зловживання ним. Межі є ширшим поняттям, ніж обмеження, оскільки встановлюють обсяг можливих дій

управомоченої особи, а обмеження – звужують цей обсяг дій в окремих ситуаціях і для певних суб'єктів відповідних відносин з метою запобігання порушенням прав інших осіб. Межі та обмеження корпоративних прав можуть установлюватися як на законодавчому рівні, так і за допомогою внутрішніх корпоративних актів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Киричок А. В. Поняття та зміст суб'єктивних прав учасників господарських товариств. Правомочність на захист. *Право і безпека*. 2015. № 4 (59). С. 120–125.

2. Киричок А. В. Окремі питання юрисдикційної форми захисту прав учасників господарських товариств. *Вісник Харків. нац. ун-ту внутр. справ*. 2016. № 2 (73). С. 136–143.

3. Киричок А. В. Заходи оперативного впливу учасників господарських товариств. *Национальный юридический журнал : Теория и практика*. 2016. № 6 (22). Ч. 1. С. 77–80.

4. Киричок А. В. Окремі питання самозахисту прав учасників господарських товариств. *Право і суспільство*. 2017. № 5. С. 71–79.

5. Киричок А.В. Межі та обмеження здійснення захисту (самозахисту) прав учасників господарських товариств. *Науковий вісник Херсон. держ. ун-ту. Серія: «Юридичні науки»*. 2018. № 3. Том 1. С. 91–94.

6. Киричок А. Правомочність на отримання частки майна при ліквідації господарського товариства (ліквідаційна квота). *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2 (288). С. 38–41.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Киричок А. В. Поняття та зміст суб'єктивного корпоративного права. *Проблеми цивільного права та процесу: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. О. А. Пушкіна (Харків, 30 трав. 2015 р.)*. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2015. С. 293–296.

8. Киричок А. В. Можливість застосування судом не передбачених законом способів захисту прав учасників господарських товариств. *Корпоративне право України та інших європейських країн: шляхи гармонізації*: Збірник наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-

практ. конф. (Івано-Франківськ, 2–3 жовтня 2015 р.). Івано-Франківськ, 2015. С. 110–114.

9. Киричок А. В. Окремі питання самозахисту прав учасників господарських товариств. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 94-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф. чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 19 лют. 2016 р.). Харків : Право, 2016. С. 284–287.

10. Киричок А. В. Місце процедури медіації в механізмі захисту прав учасників господарських товариств. *Проблеми цивільного права та процесу* : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна (Харків, 27 трав. 2016 р.). Харків : ХНУВС, 2016. С. 190–192.

11. Киричок А. В. Про співвідношення понять «заходи оперативного впливу» та «самозахист прав», що можуть бути використані під час захисту корпоративних прав. *Адаптація корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу*: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 30 верес. – 1 жовт. 2016 р.). Івано-Франківськ, 2016. С. 115–118.

12. Киричок А. В. Межі застосування самозахисту прав учасників господарських товариств. *Проблеми цивільного права та процесу* : матеріали наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті професора О. А. Пушкіна (Харків, 19–20 травня 2017 р.). Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. С. 313–314.

АНОТАЦІЯ

Киричок А. В. Форми захисту прав учасників господарських товариств. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2020.

Дисертацію присвячено аналізу форм захисту прав учасників господарських товариств. Доводиться, що суб'єктивне корпоративне право є єдиним складним утворенням, яке поділяється на окремі правомочності, що складають його зміст. Правомочність на захист є частиною такого корпоративного права, яка виникає у випадку порушення або невизнання права учасника господарського товариства.

Обґрунтовано, що найбільш прийнятною структурою поділу

захисту прав учасників господарських товариств є поділ на юрисдикційну та неюрисдикційну форму. Зміст першої становлять: а) судовий захист і б) позасудовий захист (звернення до адміністративних органів). Неюрисдикційна форма захисту здійснюється без звернення до державних органів, за допомогою самозахисту та медіації.

Аргументовано, що з огляду на інструментарій захисту та державний примус, найбільш ефективним та універсальним способом захисту прав учасників господарських товариств є судовий захист, однак через його процесуальні процедури він не завжди є достатньо оперативним. В окремих випадках суд здійснює контроль за іншими видами захисту (адміністративним, самозахистом).

Доводиться, що здебільшого способи самозахисту прав учасників господарських товариств виникають з корпоративних правомочностей, які надає володіння частиною статутного капіталу (акцією).

Ключові слова: господарське товариство, статутний капітал, судовий захист, адміністративний захист, самозахист, медіація, межі захисту, обмеження.

АННОТАЦІЯ

Киричек А. В. Формы защиты прав участников хозяйственных обществ. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Харьковский национальный университет внутренних дел. – Харьков, 2020.

Диссертация посвящена анализу форм защиты прав участников хозяйственных обществ. Доказывается, что субъективное корпоративное право является единым сложным образованием, делится на отдельные правомочия, составляющие его содержание. Правомочие на защиту является частью корпоративного права и возникает в случае нарушения или непризнания права участника хозяйственного общества.

Обосновано, что наиболее приемлемой структурой деления защиты прав участников хозяйственных обществ является деление на юрисдикционную и неюрисдикционную формы. Содержание первой составляют: а) судебная защита и б) внесудебная защита (обращение в

административные органы). Неюрисдикционная форма защиты осуществляется без обращения в государственные органы, с помощью самозащиты и медиации.

Аргументировано, что исходя из инструментария защиты и государственного принуждения, наиболее эффективным и универсальным способом защиты прав участников хозяйственных обществ является судебная защита, однако из-за её процессуальной процедуры она не всегда является достаточно оперативной. В отдельных случаях суд осуществляет контроль за соблюдением прав участников хозяйственных обществ с помощью других способов (административного, самозащиты и т.д.).

Доказывается, что административная защита является более эффективной из-за ее оперативности и большего объема полномочий, которыми наделены государственные органы. Однако внесудебная защита возможна только в определенных законом случаях и лишь в пределах полномочий предоставленных административным органам, в связи с чем она не имеет такой универсальности, как судебная.

Аргументируется, что в основном способы самозащиты прав участников хозяйственных обществ возникают из корпоративных правомочий, производных от владения частью уставного капитала (акцией).

Получила дальнейшее развитие научная позиция, согласно которой меры оперативного воздействия отнесены к способам самозащиты прав участников хозяйственных обществ, поскольку их признаки подпадают под определение самозащиты.

Обоснована позиция, согласно которой медиация рассматривается как один из способов неюрисдикционной формы защиты прав участников хозяйственных обществ, хотя она сама по себе не имеет реального инструмента влияния на корпоративные отношения.

Доказывается, что «пределы» является более широким понятием, чем «ограничения», поскольку устанавливают объем возможных действий управомоченного лица, а ограничения сужают этот объем действий в отдельных ситуациях и для определенных субъектов данных отношений в целях предупреждения нарушений прав других лиц.

Ключевые слова: хозяйственное общество, уставной капитал, судебная защита, административная защита, самозащита, медиация, границы защиты, ограничения.

SUMMARY

Kyrychok A.V. Forms of protection of the rights of the rights of business entities members. - *Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

The thesis for a candidate's degree by the specialty 12.00.03 «Civil Law and Civil Procedure; Family Law; International Private Law». – Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2020.

The dissertation is focused on the analysis Forms of protection of the rights of the rights of business entities members. The dissertation proves that subjective corporate law is the only complex entity, which is divided into separate powers that make up its content. The right to protection is a part of corporate law, which arises in case of violation or non-recognition of the right of a participant in a business entities.

It is substantiated that the most acceptable structure of the division of protection of the rights of business entities' members is the division into jurisdictional and non-jurisdictional form. The content of the first is: a) judicial protection and b) extrajudicial (appeal to administrative bodies). The non-jurisdictional form of protection is carried out without recourse to state bodies, through self-defense and mediation.

It is argued that given the tools of protection and state coercion, the most effective and universal way to protect the rights of business entities' members is judicial protection, but due to its procedural procedures, it is not always sufficiently operational. In some cases, the court exercises control over other types of protection (administrative, self-defense).

It turns out that most of the ways of self-defense of the rights of business entities members arise from corporate powers, which provides possession of part of the authorized capital (share).

Key words: business entities, authorized capital, judicial protection, administrative protection, self-defense, mediation, limits of the defends, restrictions.